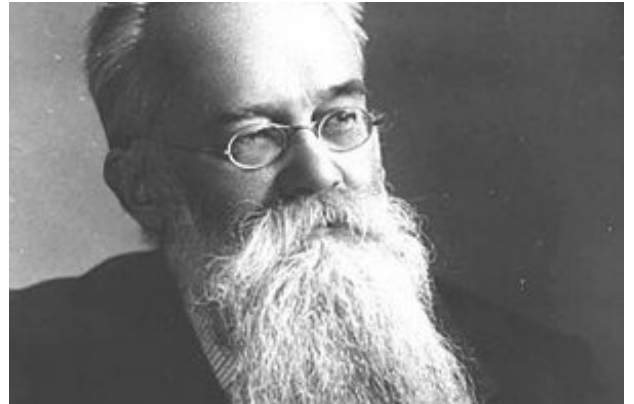

Месія для України. Великий міт Михайла Грушевського

www.istpravda.com.ua /articles/2016/09/27/149214/

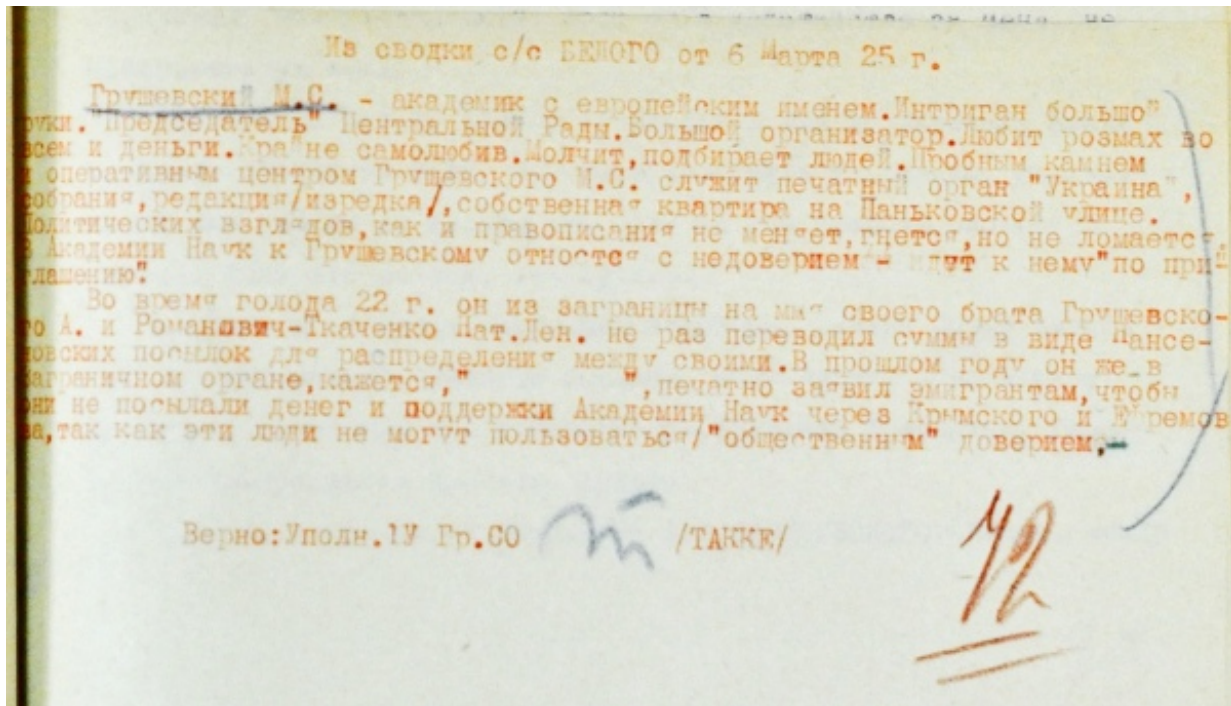
Непомітно для себе російська влада зробила з Грушевського героя, мученика, ба більше – месію: "...ми всі вважали його за "некоронованого короля України", який, як приїде, то дасть всьому порядок і лад".

29 вересня 2016 року Україна відзначає 150 років від дня народження першого голови української незалежної держави ХХ століття, творця великого історичного міту України.

Харків. Холодна Гора. Пересильна в'язниця. Ніч проти 28 березня 1931 року

"Грушевский Михаил Сергеевич – академик с европейским именем. Интриган большой руки. "Председатель" Центральной Рады. Большой организатор. Любит размах во всём и деньги. Крайне самолюбив. [...] Политических взглядов, как и правописания, не меняет, гнётся, но не ломается." (Справа-формуляр ГПУ на М. Грушевського).

Донесення секретного співробітника "Білого" від 6 березня 1925 року з справи-формуляру Михайла Грушевського. Джерело: ГДА СБУ

Ляскіт в'язничних засувів, кроки, подих холодного повітря з вулиці, далекий грай вороння і гавкіт собак з боку залізниці. За в'язничними дверима – двір, цегляна стіна. Постріл. Темрява.

65-річного Грушевського поставили до стіни. Стріляли... холостими набоями.

Чи відбувалася ця "інсценізація розстрілу" насправді? Чи це ще один міт про Грушевського?

Правда в тому, що його "ламали" на допитах. Це звалося – "ставити Грушевського на коліна".

Це майже вдалося:

"Я не належу до породи героїв і не витримав 9-ти годинного нічного допиту. Я стара людина, сили мої давно підірвані. В тюрму я був кинутий в грипозному стані. Я не витримав різкого натиску слідчих." (Із "Запису розмови із акад. М.С. Грушевським", 4 квітня 1931 року).

Михайло та Марія Грушевські. Китаїв, 1928 рік. Джерело: vuam.org.ua

Ми не маємо оригіналу зізнань академіка, написаних легко упізнаваним нерозбірливим почерком, тільки віддруковані слідчим на машинці:

"Визнаю свою приналежність до контрреволюційної організації [...]. Рішучо засуджую всякі спроби боротьби з радянською владою та розумію повну абсурдність наших змагань в сім напрямі, урочисто обіцяю по силі моєї можливості освітити всі ланки згаданої організації і всі ті темні сили, які ріжними шляхами підготовляють збройну боротьбу з радянською владою".

Що насправді зробив Грушевський? Яку таку зброю винайшов?

Ось, порівняймо: Карамзін "Історія держави російської" – три томи, Ключевський "Курс Руської історії" – п'ять томів, Соловйов "Історія Росії з найдавніших часів" – шість. Грушевський – 10 томів **"Історії України-Руси"**!

Більш ніж сім тисяч сторінок, два мільйони шістсот тисяч слів, 37 років копіткої роботи. Противага офіційній російській історії. Український історичний міт. І... проклята книга. Через неї Грушевський став ворогом трьох імперій.

Київ. Охранное Отделение. Полудень 25 червня 1909 року

Невеличку приймальню охранки мало не на третину займає кіот із благословляючим Спасителем. Навколо на стінах – портрети царя Миколи II, цариці і колишнього начальника охранного відділу Свиридовича з написом: "Дорогому Київському Охранному Отделению".

Між високим, сухорлявим середнього віку добродієм у цивільному, із закрученими вусами та ріденькою борідкою (начальник київської охранки Кулябка) та середнього зросту цивільною особою із селянськими вусами та великими записинами (поміщик Чикаленко) відбувається розмова. Кулябка, роздратовано вигукує:

- Грушевському давно місце в тюрмі! Я таки коли-небудь його посаджу. Скажіть, будь ласка, чого він сюди їздить?! Не подобається тобі в Росії, сиди собі в своєму Львові і кричи скільки хочеш, а не приїзди сюди...

- Грушевський тутешній уродженець, має свій дім у Києві, українець родом і теж, як і я цікавиться українською культурою...

- Ніяких тут українців нема.

- Ну, "малороси"...

- **Ніяких малоросів нема, всі ми – "русскіє"!!!**

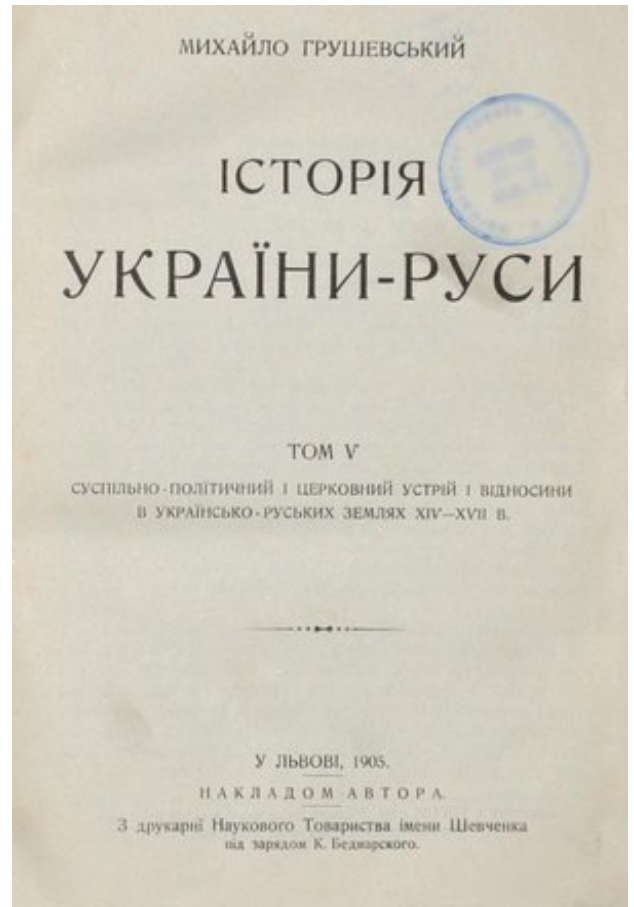
Такі емоції викликала персону Грушевського у осіб начальствуючих та тогочасної преси певного ґатунку. Інакше, аніж "мазепинцем" його там не називали:

"У нас пани Грушевські та інші австро-польсько-мазепинські емісари преспокійно їздять по краю і керують цілою мазепинською пропагандою і ніхто їх і пальцем не займе!"

"Польське, вірменське, фінське та інші питання – все це питання чисто окраїнні, себто другорядні. Мазепинське питання б'є Росію в саму основу її великодержавності. [...] Початок російської великодержавності поклато 8 січня 1654 року приєднанням Малої Русі до Московської держави. [...] І ось тепер мазепинський рух [...] намагається зруйнувати великодержавність Росії. Ось де наша найбільша небезпека!" (Києвлянин, 17.XI.1911, № 313, Де головний ворог?)

Перший же том "Історії України-Руси" вибухнув, немов фугас, під звичною схемою "общерусской истории":

"Володимиро-Московська держава не була ані спадкоємицею, ані наступницею Київської, - писав Грушевський, - вона виросла на своїм корені, і відносини до неї можна б скоріше прирівняти, наприклад, до

відносин Римської держави до її галльських провінцій..."

Історія українського народу окремішня і безперервна – від антив до запорожців, від козаків – до сьогодення, від Руси – до України. Не царські династії творять історію, а народ.

У Росії книгу одразу заборонили.

Грушевський визнавав, що початковий задум був скромніший:

"В своїх гадках мав я тоді написання історії короткої й загально-приступної, в трьох невеликих томиках, які-б обіймали старий, литовсько-польський, і новий період.[...]"

Близше розглянувшись прийшов я скоро до переконання, що розпочати діло треба не такою популярною і короткою, а ширшою й строго-науковою історію України... [...]"

Цілість зпочатку я надіявся вложити в 5-6 томів..."

Професор Львівського університету споряджав своїх учнів та співробітників до всіх архівних зібрань, де тільки були документи про історію України: Краків, Варшава, Петербург, Київ, Відень, Москва, Харків, Чернігів... Ззовні, це, дійсно, дещо нагадувало агентурну мережу...

Іще 16 років влада двох імперій терпіла зростання популярності Грушевського.

Євген Чикаленко, землевласник, меценат, видавець газети "Нова Рада"

За цей час він випускає ще 7 томів "Історії України-Руси". Ця книга конкуруватиме в українців

із історичною енциклопедією за змістом та Біблією за значенням. "Історія України-Руси" змусила народ

повірити в себе.

У 1914 році терпець урвався.

Австрійська поліція отримує наказ заарештувати професора за звинуваченням у русофільстві. Але Грушевський встигає раніше втекти – в обхід лінії фронту – через Італію та Румунію до Російської імперії.

У Києві його і заарештовують, звинувативши... у австрофільстві.

Мрія шефа Київської охорони збулася – Грушевський на чотири місяці потрапив до Лук'янівської в'язниці. Його мали переслати етапом у Сибір.

Проте петербурзьким знайомим, як іронізувало "Новое Время", в останні хвилини вдалось "вставити букву "М": замість Сибіру – вислали у Симбірськ.

Михайло Грушевський на львівській віллі. Фото приблизно 1902-1903 років

"Грушевський – це духовний вождь українства. На Російську державу чекає тяжка альтернатива – або вдатися до цілком означених репресій, щоб вирвати гідру сепаратизму, або зустріти домагання українців широкими поступками. Перший шлях – я глибоко у тому впевнений – приведе нашу державність до загибелі..."

Ця цитата – з листа академіка Олексія Шахматова, який вмовляв Президента Петербурзької Академії Наук Великого Князя Костянтина заступитися за опального історика.

Непомітно для себе російська влада зробила з Грушевського героя, мученика, ба більше – месію.

"...ми всі вважали його за "некоронованого короля України", який, як приїде, то дасть всьому порядок і лад."- писав тоді про Грушевського Євген Чикаленко (це той другий пан, який дискутував із шефом київської охорони).

4 березня 1917 року Грушевського заочно обрали головою Центральної Ради. За кілька днів по цій знаменній події він ледь не загинув...

Поїзд Москва-Київ. Вечір 11 березня 1917 року

"3 березня зрікся корони цар. [...]"

Десь так приблизно від понеділка 6 березня ст. ст. стали приходити телеграфічні поклики до приїзду. [...]"

Се переконало мене, що українське життя вийшло із летаргії, і справді треба кидати всі недокінчені праці, і недокінчений друк "Хмельниччини", і недопломбовані зуби та поспішати до Києва. [...]"

11 березня, як встиг і з чим встиг, виїхав з Брянського двірця."

Ніч пройшла спокійно. Грушевський прокинувся рано, десь о сьомій. Умившись, професор пішов до свого купе вдягатись. Як раптом з коридору почулося румунською: фосо! фосо! (Вогонь!) Сусіднє купе курилося...

Виявилось, що служниця якоїсь румунської пані поставила підігріватися молоко для немовля і пішла до вбиральні. Поки вона ходила – триножник із спиртом впав і запалив усе у купе...

"Піднялася тривога. Пасажири кинулись шукати кондуктора, алярмову гальму, щоб спинити поїзд. Досить довго не могли знайти, поїзд летів, і рух повітря роздмухував вогонь. [...] Борода у мене почала горіти. Бачу, що небезпечно далі там зіставатись."

Протягом п'яти хвилин вагон згорів дощенту. Десь під Брянськом разом із вагоном згоріли унікальні українські стародруки, найнеобхідніші книги, увесь одяг та білизна Грушевського...

"Не передчував я, що сей маленький пожарець і все моє "чудесное спасеніє", як його потім жартом в Києві називали ("милость Божия Украину свободившая" [...]), були тільки "делікатним натяком" [...]на рік пізніше пожарище."

Вже наступної доби, вночі Грушевський дістався Києва. Там його вже ніхто не чекав. На вокзалі не було навіть візників. Професор у темряві не впізнавав міста, заблукав, і мусив іще півночі місити київську сльоту валянками без калош – бо ті також згоріли. Месія увійшов до Міста без тлумів і пальмового гілля.

Київ. Педагогічний музей. Надвечір'я 14 березня 1917 року

Наступного дня Михайло Грушевський зайшов до Педагогічного музею на Володимирській вулиці: *"Моє прізвище Грушевський. Центральна Рада десь тут?"*

Будинок Педагогічного Музею, де засідала Українська Центральна Рада. Фото 1913 року

У невеличкій кімнаті на другому поверсі зібралося чоловік десять, чи трохи більше: представники кооперативних, учительських та співочих організацій і Червоного Хресту, соціал-демократ, кілька студентів, кілька солдатів, кілька робітників "Арсеналу" – ось і вся Центральна Рада.

Перетворювати цю строкату громадську організацію на перший в історії України парламент довелося саме Грушевському.

За кілька днів Центральна рада мала інформаційний листок "Вісті з Української Центральної Ради", газету "Нова Рада" та амбітний план скликання парламенту.

Київ тоді вирував маніфестаціями. Стотисячна юрма демонстрантів раз-у-раз колобродила класичним маршрутом: Володимирський собор – Хрещатик – Думська площа – Михайлівська площа – Софійський майдан – Педагогічний музей.

Київський "Майдан" в березні 1917 року

"Весь Київ, можна сказати, виступив: одні в процесіях, інші – на них дивитись. [...] Охочі рахували корогви – нарахували щось понад 300 самих національних. [...]"

Для сенсації гарцював на конях з кількома молодшими старий Садовський в козацьких костюмах. Юрби глядачів або приглядалися з хідників, з балконів, вікон, або йшли поруч з процесіями." – згадував день 19 березня Михайло Грушевський. - "Імпровізував і я коротку промову. Говорив я про велику хвилю, що надійшла і положила на наше покоління великий історичний обов'язок..."

Грушевського було погано чути – тож люди почали вимагати, щоб професор виступив з балкона Міської думи. Його підхопили на руки і так понесли через весь думський будинок, по сходах на балкон.

Грушевський пізніше запише: *"Мета маніфестації 19 березня була досягнена: вона виявила наглядно, яскраво і імпульсивно, що українство – це не фікція в головах гуртка романтиків чи маніяків-інтелегентів, а жива сила, яка має силу над масами, їх рушає й підіймає."*

Вісти з України.

Українська маніфестація в Києві.

Київ, 2. квітня. — Вчора відбулася українська маніфестація.

Безконечні ряди жовнірів, студентів, селян і робітників дефілювали при звуках українських гимнів, маршів і „марселези“ з українськими прапорами попри городську думу (ратушу).

Багато учасників маніфестації було одітих в народні строї. На переміну з музикою співано українські пісні.

В поході звертала на себе велику увагу група українських артистів з театру Садовського, представляючи давнє козацьке військо.

На таблицях виділи найчастіше написом зі жаданєм **АВТОНОМІЇ УКРАЇНИ, ОКРЕМОГО ГЕТЬМАНА І ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕПУБЛИКИ.**

Перед городською думою величезний хор, зложений з тисячів голосів, відспівав „Заповіт“ Шевченка і український гимн „Ще не вмерла Україна“.

Поява на думськїм бальконї українського „батька“, професора **ГРУШЕВСЬКОГО**, якого винесли туди на руках, винликала величезну радість.

Від городської думи похід рушив на Софійську площу і до пам'ятника Богдана Хмельницького, в руці котрого враз з булавою повівав український народний прапор з написом:

„ХАЙ ЖИВЕ ВІЛЬНА УКРАЇНА“.

Під пам'ятником відбуло ся величаве віче. Бесідники промовляли вилучно в українській мові на тему нових виглядів, які відкривають ся для України.

(„Русское Слово“, з дня 3. квітня).

Наступним кроком було скликання Національного конгресу. Порядок денний – вибори парламенту та питання автономії українських земель.

Наближався Великдень. В усіх сенсах цього слова.

Київ. Зал Купецького зібрання. 8 квітня 1917 року

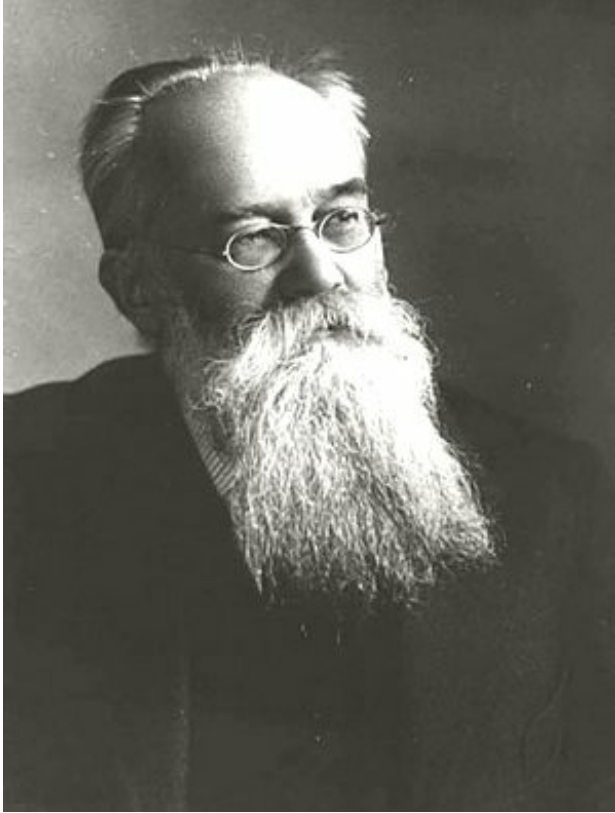
"Останній день з'їзду був присвячений організації Центральної Ради, заразом він був моїм тріумфальним днем – найбільшій почесті, котрої я коли-небудь зазнав у житті", - згадував Грушевський цей день.

Проект реорганізації Центральної Ради у крайовий парламент – був цілком ідеєю Грушевського.

Національний конгрес по суті своїй був колегією виборщиків, які з'їхалися з усієї України. Їх обирали на місцях місцеві громади і організації, а вони з поміж себе – депутатів нового складу Центральної Ради.

Нарешті прийшов час виборів голови. У залі піднявся крик: "Виборів не треба", "Маємо голову", "Голова –

Грушевський", "Батько Грушевський – наш голова".

"Я вважаю, що се була найвища честь, якої я коли-небудь зазнав, і оден з моментів найбільшої національної нашої консолідації. Я подякував за сю честь, але таки настояв, щоб було переведене тайне голосування картками – аби факт вибору не піддавано яким-небудь толкуванням."

Коли підраховували голоси, виявилось, що вибір був односторонній. 588 делегатів проголосувало за Грушевського. Лише 5 карток були пустими (включно із картою самого Грушевського). В залі учинилася овація.

Від того моменту на Центральну Раду полилася злива привітань, звернень, прохань...

Якась "сурйозна особа не першої молодості" допитувалася особисто Грушевського. Виявилось – безробітна куховарка просить підшукати їй відповідної посади. Їй пробують пояснити, що на те є бюро праці – вона настоює, що про Грушевського іде добрий слух між людьми, так що він мусить їй допомогти... Якийсь селянин звертався по українську книжку...

Інші вітали, дякували, бажали сили, здоров'я, довгого віку, - все се не просто з припливу людського почуття, а як "батькові", "Батькові України".

"Такий романтично-патріархальний порив обходив українські маси в тих часах: після настороженості, замкненості в собі, страху і зневіри царського режиму хотілося брататись, обніматись, цілуватись... "Мати наша Україна і батько Грушевський" – се було гасло такого ліричного настрою..."

Київ. Педагогічний музей. 7 листопада 1917 року. Близька 9-ї години вечора

Засідання Малої Ради мало розпочатися іще у полудень. До великої зали Педагогічного музею набилася сила народу.

Фото засідань Центральної ради невідомі. Та навряд чи інтер'єр головної зали суттєво змінився від моменту відкриття Педагогічного Музея. Фото 1912 року

З Петрограда надходили непевні відомості про подробиці перевороту. У незатишному шепотінні зливалися останні новини:

"У ставці Главковерху велика дезорганізація. В прифронтових місцевостях зростає безладдя. В Петрограді між самими більшовиками – незгода. Проти більшовиків – решта демократії."

Генеральний Секретаріат, найбільші фракції українського парламенту – соціал-демократи (есдеки) та соціал-революціонери (есери) другий день консультуються практично безупинно – тільки того дня більше дев'яти годин. В когось продзвонив кишеньковий годинник – пів на десяту вечора.

Почали заходити члени Малої Ради. Стрімким кроком до зали увійшов Грушевський:

"Високі збори! Грізний момент кривавої боротьби в Росії і на Україні, коли нема центральної власті, коли повстала і все шириться громадянська війна, що переходить уже і на Україну, вимагає від українських партій рішучих кроків...[...]

Після довгих міркувань і сумнівів Генеральний секретаріат прийшов до тієї думки, що для того, щоби крайова власть стала справжньою фактичною владою, під нею повинна бути міцна підвалина і такою підвалиною може бути проголошення Української Народної республіки..."

В залі після тих слів вибухає грім оплесків і покликів "Слава!" Овація довго лунає в залі. Всі в залі в захопленні повставали з місць. Тільки гурт представників меншостей (5-6 чоловік) не поділяє загальної радості і стоїть мовчки, понурившись.

"Отже, дозвольте оголосити цей акт тепер..."

Всі встають з місць. В залі настає велика тиша. На обличчях присутніх відбивається внутрішній захват.

УНІВЕРСАЛ

УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ.

Народе Українській і всі народи України!

Тяжка і трудна година впала на землю республіки Російської. На півночі в столицях іде межиусобна і кривава боротьба. Центрального Правительства нема, і по державі шириться безвластє, безлад і руїна.

Наш край так само в небезпеці. Без власті, дужої, єдиної, народної. Україна теж може впасти в безодню усобиці, різні, занепаду.

Народе українській, Ти, разом з братніми народами України, встань на береги права, здобути боротьбою, творити лад і будувати все життя на нашій землі. І ми, Українська Центральна Рада, твоєю долею во ім'я творення ладу в нашій країні, во ім'я рятунку твоєї Росії, оповідаємо:

Віднині Україна стає Українською Народною Республікою.

Не відділяючись від республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо ставимо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб вся республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів.

До Установчих Зборів України вся власть творити лад на землях наших, дати закони і правити належить нам, Українській Центральній Раді, і нашому правительству — Генеральному Секретаріату України.

Маючи силу і владу на рідній землі, ми тою силою і владою ставимо на сторожі права і резолюції не тільки нашої землі, але всієї Росії.

Отже, оповідаємо:

До території народної Української республіки належать землі, заселені у більшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення границь Української народної республіки, що до прилучення частин Курщини, Холмщини, Борознищини і суміжних губерній і областей, де більшість населення українське, має бути встановлено по згоді організаційної волі народів.

Всіх-же грохалих цих земель оповідаємо:

Віднині на території Української народної республіки існує право власності на землі поміщицькі та інші землі непродуктивних господарств, сільсько-господарського значіння, а також на удільні, монастирські, казенні та церковні землі належить. Призначаючи, що землі ті є власність всього трудового народу і мають перейти до нього без вилучу, Українська Центральна Рада доручає генеральному секретаріату по Земельних Справах негайно виробити закон про те, як порядкувати земельні комітети, обраний народом, тими землями до Українських Установчих Зборів.

Праця робітництва в Українській Народній Республіці має бути негайно урегульована. А зараз оповідаємо:

На території Народної Республіки України з цього дня установлюється по всіх підприємствах вісім годин праці.

Тяжкий і тривалий час, який перебуває вся Росія, а з нею і наша Україна, зважає доброго урегулювання виробництва, рівномірного розподілення продуктів споживання і вразної організації праці. І через те приписуємо Генеральному Секретаріату праці від цього дня разом з представництвом від робітництва встановити державну контролію над продукцією на Україні, пильнуючи інтересів як України, так і цілої Росії.

Четвертий рік на фронтах льється кров і гвуть марно сили всіх народів світу. Волею і іменем Української Республіки ми, Українська Центральна Рада, ставимо твердо на тому, щоб мир було встановлено

У Києві 7 листопада (ноябра) 1917 року.

нак найшвидше. Для того ми вживемо рішучих заходів, щоб через Центральне Правительство примусити і спільників і ворогів негайно розпочати мирні переговори.

Так само будемо дбати, щоб на мирному конгресі права народу українського в Росії і що за Росією не було в замиренню порушено. Але до миру кожен громадянин Республіки України, разом з громадянами всіх народів Російської Республіки, повинен стояти твердо на своїх позиціях як на фронті, так і в тилю.

Останніми часами лєві здобутки резолюції було затемнено відповсюді карою на смерть. Оповідаємо:

Однині на землі республіки Української смертна кара насується. Всім ув'язненим і затриманим за політичні виступи, зроблені до цього дня, як уже засудженим, так і незасудженим, а також і тим, хто ще до відповідальності не потягнувся, дається певна амністія. Про се негайно буде виданий закон.

Суд на Україні повинен бути справедливий, відповідний духом народу.

З тою метою приписуємо Генеральному Секретаріату судових справ виробити всі заходи до упорядкування судівництва і привести до згоди з правими поглядами народу.

Генеральному Секретаріату Внутрішніх Справ приписуємо:

Вжити всіх заходів до закріплення і поширення прав місцевого самоврядування, що виявляється органами місцевої адміністративної влади на місцях, і до встановлення найтіснішого зв'язку і співробітництва його з органами революційної демократії, що має бути найкращим основою вільного демократичного життя.

Так само в Українській народній республіці має бути забезпечено всі свободи, здобуті вєвропейською революцією: свободу слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків, недоторкваності особи і мешкання, право і можливість уживання місцевих мов в зносинах з усіма установами.

Український народ, сам довгі роки борючись за свою національну волю і яку й здобувши, буде твердо охоронити волю національного розвитку всіх народностей, як України суціль, тому оповідаємо: що народи: великоруському, єврейському, польському та іншим на Україні признаємо національно-персональну автономію для забезпечення їм права і свободи самоврядування в справах їх національного життя, та доручаємо нашому Генеральному Секретаріату Національних Справ подати нам в найближчому часі законопроект про національно-персональну автономію.

Справа продовольча є корінь державної сили в цей тяжкий і відповідальний час. Українська народна республіка повинна напружити всі свої сили і рятувати як себе, так і фронт, і ті частини Російської Республіки, які потребують нашої допомоги.

Громадяне! Іменем Народної Республіки в федеративній Росії ми, Українська Центральна Рада, кажемо всіх до рішучої боротьби з усіма беззаконцями і руйнітцями, та до дружнього великого будівництва повнодержавних форм, які дауть великій і виможній республіці Росії здатність сили і нову будучину. Вироблення тих форм має бути переведене на Українських і Вєвропейських Установчих Зборах.

Днем зборів до Українських Установчих Зборів призначаємо 27 грудня (ноябра) 1917 року, а днем спільним їх — 9 січня (ноябра) 1918 року.

Про порядок скликання Українських Установчих Зборів негайно видано буде закон.

Наказом Олександрійського М-ва „Просвіта“.

Третій Універсал, 7 листопада 1917 року

"Народе українській і всі народи України!

Тяжка і трудна година впала на землю республіки Російської. На півночі в столицях іде межиусобна і кривава боротьба. Центрального правительства нема, і по державі шириться безвластє, безлад і руїна.

Наш край так само в небезпеці. Без власті дужої, єдиної, народної Україна теж може впасти в безодню усобиці, різні, занепаду.

Народе український! Ти разом з братніми народами України поставив нас берегти права, здобуті боротьбою, творити лад і будувати все життя на нашій землі. І ми, Українська Центральна рада, твоєю волею во ім'я творення ладу в нашій країні, во ім'я рятування всієї Росії, оповіщаємо:

Віднині Україна стає Українською Народною Республікою!"

Ледь відлунали останні слова – знову вибухнули оплески, які перейшли у спів "Ще не вмерла Україна"...

Грушевський оголошує поіменне голосування. У той час це робилося так: головуючий називав прізвище депутата, той піднімав руку та виголошував – "за" чи "проти".

Присутніми під час голосування були 47 членів Малої Ради. Не було чоловік 5-6. За Універсал подали 42 голоси, проти – ніхто, утримались – 5.

"Таким чином, постанову про Українську Республіку прийнято", - виголошує Грушевський. У відповідь лунає нова овація.

Київ. Софійський майдан. 9 листопада 1917 року. 14:00

Через день, зранку на Майдан біля кінного Хмельницького почали збиратися кияни. Не тільки площа, а й усі навколишні вулиці, Михайлівський майдан, навколишні будинки, паркані і, навіть, дерева – усе було залито людом!

Сипав перший того року сніг. Серед тих, хто зібрався, панував святковий настрій: "Хвалити Бога, що встигли до снігу свою хату збудувати!" "Нашу Українську республіку! - підхоплює інший, - Многая їй літа!"

Близько другої години дня у Софійському соборі задзвонили...

На Майдан прибув голова Центральної Ради Михайло Грушевський та Уряд – Генеральний Секретаріат – у повному складі. Грушевський разом із командуючим парадом полковником Юрієм Капканом, урядовцями та консулами іноземних держав обійшли шеренги війська, що вишукувались чотирикутником навколо пам'ятника Хмельницькому.

Десятки тисяч війська і громадян зняли шапки і затихли. Тільки слова Універсалу далеко лунали та вітерець лопотів сотнями знамен та прапорів:

"Віднині Україна стає Українською Народною Республікою!

...До Установчих Зборів України вся власть творити лад на землях наших, давати закони і правити належить нам, Українській Центральній Раді і нашому правительству – Генеральному секретаріатові...

...Існуюче право власності на землі поміщицькі ... касується!..

...На території Народної Республіки України з цього дня установлюється по всіх підприємствах вісім годин праці...

...смертна кара касується...

...ув'язненим та затриманим за політичні виступи... дається повна амністія...

Так само в Українській Народній Республіці має бути забезпечено всі свободи[...]: свободу слова, друку, віри, зібраннів, союзів, страйків, недоторканості особи і мешкання, право і можливість уживання місцевих мов в зносинах з усіма установами."

"Громадяни України! – звернувся до народу Грушевський, - Ви вислухали слово Центральної Ради, її Універсал про Українську Народну Республіку. Нехай живе Українська Народна Республіка!"

Майдан вирував: "Слава! Слава Українській Народній Республіці!"

"І небо, що кілька днів підряд було хмурим, на цей час наче навмисно прояснилось, сонце заграло на золотих митрах архієреїв та на багнетах і шаблях війська..." – писала газета "Нова рада".

Грушевський було рушив за військом, намагаючись протиснутися скрізь натовп, але присутні підхопили його, Петлюру та Капкана, і на руках понесли до автомобілів.

Те, що відбувалося на Софійському майдані – то було одночасно і наслідком, і втіленням міту Грушевського, його історичної концепції. Те, про що вчений писав у "Історії України-Руси": народ повірив у себе, взяв долю у свої руки і сам почав творити історію.

Проте "дім, що розділений навпіл, не вистоїть". Негаразди військового часу озлобили людей. Хтось впав у гріх розчарування. А на цей поживний ґрунт впали слова більшовицької агітації. Вродило розбратом. Український народ знову був розділений.

Більшовицьке повстання планувалося іще у листопаді. Але було зірвано, а самі повстанці – обеззброєні.

Та вже незабаром, у грудні, Російський Раднарком висуває до Грушевського ультиматум: *"Ми звинувачуємо Раду в тому, що прикриваючись національними фразами, вона веде цілком буржуазну політику, яка давно вже виявляється у невизнанні Радою радянської влади на Україні". У разі невиконання вимог Ультиматуму – "Раднарком буде вважати Центральну Раду в стані війни".*

Реакція Росії на національну революцію у 1918 році була такою самою, як на Майдан 2014 року: збройна агресія. Тоді чужі та свої більшовики заповнили Київ. Дім, розділений навпіл, не вистояв.

Прибутковий будинок Грушевських після більшовицького артобстрілу і пожежі, Київ. Фото 1918 року

Київ. Паньківська вулиця. 25 січня 1918 року. Пізній вечір

Дім Грушевського опинився серед ключових об'єктів міста, які захопили більшовики у січні 1918 року: пошта, телеграф, вокзал і... будинок Грушевських.

Проти нього більшовики поставили артилерійську батарею. І стріляли з гармат допоки той не згорів ущент – сплинув без місяця рік після тієї пожежі у поїзді Москва-Київ.

"Ми вилізли на дах свого будинку – писав очевидець – і дивилися на море вогню, який часом, коли провалювалася одна із стель шестиповерхового будинку, вибухав аж під хмари. Разом із будинком професора згоріли його величезна бібліотека та розкішна цінна збірка всяких історичних та етнографічних предметів, рукописів..."

Та найгірше, що цього потрясіння не перенесла мати Грушевського – Глафіра Захаріївна. Напівживу її встигли винести з пожарища, але за кілька днів вона померла.

Того дня Грушевський врятувався. Його разом із Урядом та Малою Радою встигли вивезти у напрямку Житомира. Він не міг знати, але відчував, що у палаючому місті із найдорожчою людиною – лихо.

Грушевському не спалося. У вагоні Житомирського поїзду він починає записувати свої спомини:

Обкладинка часопису **"Малая Русь"** з малюнком палаючого "фамільного" дому Грушевських. 1918 рік
Джерело: vuam.org.ua

"Я думаю, що дуже багато одідичив від матері... [...]Ся прикмета, що я в кожній хвилі, в кожній стадії мого життя мушу мати перед собою якусь мету, котрій мушу віддаватись ціло і без останку, доводячи свої сили до крайнього напруження, до самозабуття, і тільки тоді чую себе нормально, коли можу без перешкоди віддаватись досягненню сього завдання – се те, в чім я бачу психіку матері."

Погойдування вагону навіювало спогади про інші, світліші роки і подорожі:

"Я переїхав через Кавказький хребет 32 рази – 16 з Владикавказа до Тифліса і стільки ж назад... Коло Казбеку стала розкриватись широка безкрая панорама гірського хаосу, все більше сумна, холодна, безрадісна... Серед нічної пітьми скотилися ми з Гудаурського перевалу в веселу і радісну долину Арагви. Старинні мури, вежі й церкви Аканура зробили на мене враження якогось зачарованого міста..."

У Тифліс батько – Сергій Федорович – привіз Михайла вступати у гімназію. І несвідомо став винуватцем усієї майбутньої кар'єри сина. Михайло складав іспит відразу до четвертої класи гімназії.

Аж
тут

Михайло Грушевський в день вступу до Тифліської гімназії. Тифліс, 1880 рік. Джерело: vuam.org.ua

батько заявив, що сину було б легше, якби той вступив до третьої класи.

"Думаю, що в моїм життю було небагато фактів, які мали б таке рішуче значення для всього складу моїх настроїв і змагань, мого характеру та світогляду, як се невинне рішення батька. Коли я, зложивши зовсім добре іспит до четвертої класи, добровільно пішов до третьої, то се чи не зобов'язувало мене до дечого, кат його бери!"

Народилася амбіція, прагнення бути найпершим! Свідомим українцем Михайло став іще раніше – коли жив у Владикавказі. І теж з вини батька:

"Коли я став підростати, я пам'ятаю різні святочні церемонії, котрі батько захоплював на Різдво при святочній вечері [...] і я старався можливо культивувати все українське "на чужині" – вчивсь колядок і різних обрядів".

Якось молодий Михайло прочитав, що 1866-го – у рік його народження – не вийшло жодної української книжки. У Тифлісі він дав собі "Ганнібалову присягу": написати 100 книжок – щоб у стократ вигодити ту

прогалину.

Взимку 1882 року родина Грушевських пережила потрясіння: від скарлатини та дифтерії померли два молодших брати та найменша сестра 16-річного Михайла.

Михайло Грушевський (сидить перший праворуч) з батьками, братами Захарієм і Федором, сестрою Ганною. Ставрополь, 1876 рік. Джерело: vuam.org.ua

Тінь того нещастя не зійшла з його життя ніколи: *"Кінець кінцем я собі сотворив своєрідну релігію сім'ї, положив в основу любити своїх рідних і передусім своїх батьків, братів і сестер, не вважаючи ні на що, тремтіти за їх життя і здоров'я, служити їм і піклуватися ними і над усе цінити можливість жити вкупі і тим тішитись як найвищим щастям."*

Перший том "Історії України-Руси" починається присвятою: "Моїй дружині".

І ось 30 квітня 1918 року – вже після повернення із "Житомирського вигнання", прийняттям Конституції УНР, арешту Центральної Ради німцями – от вже після всього того сум'яття під час розгону Ради Скоропадським на Грушевського був скоєний замах.

Михайло Грушевський з дружиною Марією. Берлін, 25.12.1899 року. Джерело: vuam.org.ua

На голову Центральної Ради кинувся якийсь молодик. Та його багнет не зачепив Грушевського, але поранив дружину – Марію. Грушевський був шокований – нащо йому політика і влада, коли вони приносять стільки болю найріднішим душам?!

Вранці до Грушевського у Луцькі казарми в Києві, де той переховувався, явилася молодий дипломат Надія Суровцева із дорученням від партійних керівників.

Ті вважали, що у даній хвилині Україні потрібна диктатура, яку мали б протиставити гетьманату Скоропадського:

"Ви маєте прийняти диктатуру!"

Грушевський підскочив, немов опечений:

"Я? Голова парламенту – диктатуру?! Ніколи!"

Михайло Грушевський після військового перевороту. Київ, 1.05.1918 року. Джерело: vuam.org.ua

Грушевський назавжди втратив владу: не зміг зрадити демократії.

Харків. Холодна Гора. Пересильна в'язниця. Ніч проти 28 березня 1931 року

"Грушевський Михаил Сергеевич – академик с европейским именем. [...] "Председатель" Центральной Рады. Большой организатор. [...] Политических взглядов, как и правописания, не меняет, гнётся, но не ломается."

Р. Р.

1732

и фамилия имени

СПРАВА ФОРМУЛЯР Ч 1023/1900.

Грушевський

Відділок Секретаріат

Відділ Кооператив

Підтвердження обліку об'єкта

та по батькові
и отчество

Грушевський
Михайл Сергеевич
17-IX-1866 г. г. Коломи

народження
и дния

ся та соціальне становище
иальное положение

сын учителя

національність
иациональность

УССР, Українець

профессор, - историк
высшего

ковий або громадський чин до
революції
икий или гражданский чин до
иц.

посада в сучасний мент
и занимаемая должность в данное

- 1) Зм. Української акад. Наук
- 2) Наук. Наук. Акад. наук. Чернівц

омадське становище та місце меш-
и общественное положение и мес-
тва

иена
серб Скам'яна
Таньковская ул. ст. 9

оція об'єкта (у яких партіях стояв)
иволюция об'єкта (в каких партиях

и. УССР
и. акад. наук. Радн.

ПРИМІТКИ: ПРИМЕТА:

- Рост
- Рост
- Тілозложення
- Телосложение
- Обличчя
- Лицо
- Лоб
- Лоб
- Ніс
- Нос
- Вуха
- Уши
- Губи
- Губы
- Підборіддя
- Подбородок
- Очі
- Глаза
- Похідка
- Полодка
- Волосся
- Волосы
- Борода
- Борода
- Вуси
- Усы
- Брови
- Брови
- Ноги
- Ноги
- Руки
- Руки
- Особ. прим.
- Особ. прим.
- Заг. слід.
- Общ. обл.

192 р.

218755

Здане до архіву
Сдано в архив

122 томи "Справи "Українського національного центру". Вісім з них – його персональні. Ця справа росла з моменту повернення Грушевського з еміграції: Прага – Париж - Люцерн – Берлін – Відень – Прага – і знову Відень...

2 березня 1924 року Грушевський з родиною виїхав з Відня, а 7 березня його зустрів у Києві.

Радянська влада видала Грушевському "Охоронну грамоту":

"Рада Народних Комісарів УСРР, за клопотанням Української Академії Наук, надає академіку – Грушевському Михайлу Сергійовичу право вільного проживання на території УСРР, не ставлячи за провину і не висуваючи ніяких звинувачень за його попередню політичну діяльність, а тому згаданий академік Грушевський обшукам, арештам і переслідуванню не підлягає."

Того самого дня ГПУ розпочало справу-формуляр № 1023, ухваливши "взяти громадянина Грушевського М.С. на облік неблагодійних". ГПУ слідкувало за кожним його кроком. Більшість документів у справі-формулярі – доноси. Сотні сторінок доносів, результат роботи десятків секретних співробітників спецслужб.

23 березня 1931 року його заарештували. ГПУ спробувало зробити його лідером антирадянської підпільної організації "Український національний центр" – "УНЦ".

ГПУ знало всі його слабкі місця. Йшлося про доньку Катерину, кохану "Кулюню": слідчий пообіцяв академіку, що її зашлють на Соловки.

"...будут арестованы все близкие мне лица, будут произведены десятки повальных обысков, разорены десятки квартир, взорваны полы и стены, близкие мне лица будут сосланы в концентрационные лагеря, где их расстреляют при первом замешательстве в стране, и я стану предметом проклятий у всех моих близких..." – так Грушевський напише в листі до Сталіна про допит у харківській тюрмі.

Хворого академіка допитували підряд дев'ять годин – усю ніч до 4 години ранку. Вимагаючи потрібних свідчень, слідчий виривав з рук Грушевського папір із показами, рвав написане, лаяв, вимагаючи нових і нових подробиць:

"Он настаивал, что я как руководитель должен больше знать и должен восполнить показания остальных участников... Его особенно интересовали вопросы об уставе и плане "Соборной Украины до Тихого океана", об организации военных сил, об организации восстаний..."

Грушевський вирішує, що сила-силенна показів, які були зібрані ГПУ були спрямовані особисто проти нього, щоб саме його звинуватити у контрреволюційній діяльності.

Він бере всю провину на себе, сподіваючись, що решта його учнів, знайомих і співробітників відразу будуть звільнені:

"Визнаю свою принадлежность до контрреволюционной организации [...]".

Після того, як академік підписав все, що від нього вимагали слідчі, його відправляють у Москву, і... відпускають... Бо там Грушевський відмовляється від усіх попередніх свідчень. Випадок виключно унікальний і загадковий – чому каральна машина раптово дала збій і не стала "доламувати"?

Михайло, Марія Грушевські, невідома, [Ольга Коссак] та Катерина Грушевська. Київ, Паньківська, 9. 1928 рік. Джерело: vuam.org.ua

Влада боялася Грушевського на волі і мусила заарештувати. Влада боялася його живим. Але боялася і його невчасної смерті та суспільного збурення. Здається, вона просто не знала, що з ним робити.

Дружина не впізнала Грушевського після двох тижнів тюрми – так той змінився. *"Якби ще раз отаке – не витримає би,"* – зірвалося у нього. Більше він нічого не розповідав.

З другого московського заслання Грушевський уже не повернеться в Україну ніколи.

Напівсліпий історик працює над X-им томом "Історії України-Руси". Він пише про Гадяцький трактат 1658 року. Вже через чотири роки після Переяслава – козацька держава прагнула знов постати як Велике Князівство Руське. X-ий том закінчується оповіддю про те, як гонець гетьмана Виговського приніс звістку, що "москалів вигнано звідусіль"...

Кожний невільний народ чекає на свого Мойсея. Але Грушевський не став українським Мойсеєм – і часу було замало, та і пустелі такої нема... Він створив великий міт. І цей міт змусив народ повірити в можливість неможливого – незалежну Україну.

"Державотворення", картина Олексія Кулакова в кулуарах українського парламенту

Київ. Верховна Рада. 24 серпня 1991 року

"Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної Української держави – України..."

Дивіться також:

[**"Березень 1917-го. Як було створено Центральну Раду**](#)

[**Історик не політик? Грушевський розбудив країну і... приспав**](#)

[**Незалежність № 1: Коли Грушевський її оголосив, чому Винниченко сумнівався, а Єфемов був проти**](#)

[**Невдалий Жовтень: спроба більшовицького повстання в Києві у 1917-му**](#)

[**Лютнева революція. Жіночий бунт, який знищив Російську імперію**](#)

[**Як Січові стрільці поставили національне над класовим**](#)

[**А в січні 1918-го розпочалося повстання на "Арсеналі"**](#)

[**Як усе закінчилося. Доля членів Центральної Ради в СРСР**](#)

[**Переведення стрілок. Як Центральна Рада вводила європейський час**](#)

[**Микола Скрипник про стосунки між "радянською" і "націоналістичною" УНР**](#)

Олександр Зінченко

Історик, журналіст (Київ)

Теми: [Центральна Рада](#), [Українська Революція](#), [XX сторіччя](#), [історія України](#), [УНР](#), [Грушевський](#), [революція](#), [Російська імперія](#)

